

6. Портал з управління знаннями "Knowledgeportal": веб-сайт. URL: <http://www.kp.org.ua/>
7. "Mladiinfo": веб-сайт. URL: <http://www.mladiinfo.eu/>
8. "Unistudy": веб-сайт. URL: (<http://unistudy.org.ua/short-term/training/>)
9. <http://foundations.org> – каталог грантодавців, який ведеться з 1995 року.

References

1. Posibnyk shchodo otrymannia typovykh hrantiv AMR SShA. – K.: «Deloit», 2014. – 55s.
2. Korporatyvna blahodiinist v Ukraini. Zvit pro rezultaty doslidzhennia. – K: Tvorchyi tsentr Kaunterpart, 2005. – 40s.
3. Teteruk A.A., Litvinchuk S.O. Psykholohichna dopomoha kombatantam ta chlenam yikh rodyn v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Psykholohichna dopomoha osobam, yaki berut uchast v antyterorystychnii operatsii : materialy mizhvidom. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 30 berez. 2016 r.) : u 2 ch. / A.A. Teteruk, S.O. Litvinchuk. – Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2016. – 248 s.
4. Resursnyi tsentr «Hurt»: veb-sait. URL: (<http://gurt.org.ua/>)
5. Informatsiyni portal nekomertsiiynykh orhanizatsii Ukrainy «Hromadskyi prostir»: veb-sait. URL: <http://www.prostir.ua/category/grants/>
6. Portal z upravlinnia znanniamy "Knowledgeportal": veb-sait. URL: <http://www.kp.org.ua/>
7. "Mladiinfo": veb-sait. URL: <http://www.mladiinfo.eu/>
8. "Unistudy": veb-sait. URL: (<http://unistudy.org.ua/short-term/training/>)
9. <http://foundations.org> – kataloh hrantodavtsiv, yakyy vedetsia z 1995 roku

Стаття надійшла до редакції 10.03.2020 р.

УДК 373.3.015.31:159.922.6

DOI 10.31652/2415-7872-2020-62-225-229

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

І. Г. Сухопара

У сучасному світі важливими стають вміння розуміти та керувати своїми емоціями, визначати і впливати на емоційний стан інших людей, посилюється роль емоційного інтелекту, як чинника успішної реалізації, досягнення успіху в усіх сферах життя. У статті подається сутність емоційного інтелекту та його зміст у теоріях зарубіжних психологів. Змістовими складовими визначено: сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними емоціями та інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій. Встановлено, що молодший шкільний вік є чутливим періодом у розвитку емоційного інтелекту. Схарактеризовано вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів відповідно до змістових компонентів.

Ключові слова: емоції, емоційний розвиток, емоційний інтелект, молодші школярі, вікові особливості.

THE AGE CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

I. Sukhopara

In today's world, the ability to understand and manage your emotions, to identify and influence other people's emotional states, the role of emotional intelligence, as a factor of successful realization, of success in all spheres of life is increasing. The article deals with the essence and content of emotional intelligence in foreign psychology. The semantic components of emotional intelligence are defined: perception, identification, understanding, management of one's own emotions and other people's behavior according to emotions. It is established that the younger school age is a sensitive period in the development of emotional intelligence. The age characteristics of the development of emotional intelligence of primary school pupils in accordance with the content components are characterized. It is determined the primary school pupils better understand positive emotions than negative ones, identify them on expressive traits, focusing on facial expressions, but find it difficult to choose words to describe due to limited vocabulary. The ability to understand emotions develops, feeling and experiences become meaningful, generalized, the logic of feeling is formed. Children feel the emotional state of another person, may put themselves in the place of others, but may not always explain the causes of emotions in other people and the consequences. There is an expansion of social space, a system of interpersonal relationships in the classroom is formed, they become emotionally saturated, connected with the assessment and recognition as a person. Behaviors develop a sense of responsibility, empathy. The primary school pupils relationship characterized him as a socialized person. Primary school pupils characterized by a violent reaction to events, meaningfulness, directness and frankness in their expression of joy, sadness, fear, but gradually with the help of volition efforts they begin to learn to respond to unwanted emotional reactions,

more restrained to express irritation, image, envy. There is an important mental neoplasm-reflections, which provides the child's ability to analyze and evaluate their own emotional experiences, promotes emotional self-awareness.

Keywords: *emotions, emotional development, emotional intelligence, primary school pupils, the age characteristics.*

Реформування сучасної початкової освіти в Україні передбачає орієнтацію на розвиток школяра, його потреби, інтереси, емоції, успіхи. Важливими ключовими компетентностями для успішної реалізації в соціумі, житті в Державному стандарті початкової освіти, концепції «Нова українська школа» серед інших визнані такі, як уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект. Відповідно посилюється роль емоцій в освітньому процесі початкової школи, необхідним стає розвиток емоційного інтелекту, вміння молодших школярів описувати, визначати, адекватно виражати, розумно керувати власними емоціями, використовувати їх для досягнення поставлених цілей, розуміти емоційний стан інших людей для успішної взаємодії, спілкування, прояву емпатії. Сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту вважається молодший шкільний вік, оскільки відзначається превалюванням емоційного компонента в розвитку дитини. Визначення вікових особливостей емоційної сфери молодшого шкільного віку, допоможе розкрити механізми розвитку емоційного інтелекту в учнів початкової школи.

Дослідженню проблеми емоційного інтелекту, його ролі та структури присвячені дослідження зарубіжних науковців І. Андрєєвої, Р. Бар-Она, Г. Гарднера, Г. Горскової, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Д. Люсіна, Дж. Мейєра, П. Селовея, Дж. Стайн і вітчизняних учених О. Власової, С. Дерев'янка, Н. Ковриги, В. Моргун, Е. Носенко, В. Юркевича. Результати пошуку науковців свідчать про необхідність розвитку емоційного інтелекту як фактору успішної реалізації людини в особистісному, професійному, соціальному становленні. Вивченню проблеми сутності емоцій і почуттів, їх функцій та класифікації присвячені роботи психологів Л. Виготського, В. Вілюнаса, Б. Додонова, Д. Ельконіна, К. Ізарда, Є. Ільїна, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Я. Рейковського, С. Рубінштейна, П. Якобсона та ін.. Результати наукових досліджень емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку відображені в працях Л. Божович, Л. Венгер, О. Запорожця, К. Казанської, О. Кульчицької, В. Мухіної, Л. Обухової, І. Огаренко, О. Скрипченко, Л. Славіної. Особлива чутливість до різноманітних емоційно-образних стимулів, проявів сильних емоційних реакцій на безпосередні враження молодших школярів проаналізовано в дослідженнях психологів І. Бека, О. Киричука, О. Кононко, В. Котирло. Окремі аспекти проблеми розвитку емоційної сфери особистості розглядалися у працях, присвячених: розвитку емоційної культури молодших школярів (Л. Груша, Н. Калініна, Н. Ульянова), розвитку емпатії учнів початкових класів (Т. Гаврилова, Л. Журавльова, М. Шпак), формуванню емоційного ставлення, моральних почуттів (Н. Дмитракова, А. Ільїн, В. Тимченко, К. Радіонова).

Значний інтерес у контексті дослідження викликає також емпіричне дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку Л. Журавльової, В. Найчук, Д. Рижова, М. Шпак. Проте не достатньо висвітлені вікові особливості дітей молодшого шкільного віку в аспекті змістових компонентів емоційного інтелекту учнів.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі й обґрунтуванні вікових особливостей молодшого шкільного віку в контексті розвитку емоційного інтелекту.

Науково-теоретичне осмислення феномену емоційного інтелекту дозволяє визначити такі напрями його вивчення в зарубіжній психології: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей; теорія емоційної компетентності; некогнітивна теорія; змішана двокомпонентна теорія.

Представники теорії емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Мейєр, П. Селовея, Д. Карузо визначають, що емоції й розумові здібності тісно пов'язані. Автори розуміють емоційний інтелект як здатність людини сприймати, розуміти прояви особистості, які виражаються в емоціях, керувати ними на основі інтелектуальних процесів. Дж. Мейєр і П. Селовея вважають емоційний інтелект сукупністю когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та керування емоціями. В структурі дослідники виділяють: здатність визначати, точно виражати емоції і пов'язані з ними потреби; здатність зрозуміти, як використовувати емоції і думати більш ефективно; вміння визначати джерело емоцій, класифікувати їх, інтерпретувати значення емоцій; вміння керувати власними і чужими емоціями [10, с. 196].

Теорія емоційної компетентності пов'язана з роботами Д. Гоулмана, який вбачає призначення емоційного інтелекту в тому, щоб встановлювати взаємостосунки, наполегливо прагнути мети, контролювати настрій. Американський психолог розглядає емоційний інтелект як здатність людини усвідомлювати власні емоції та емоції інших людей та застосовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей. В його структурі науковець визначає такі складові: самосвідомість (емоційна самосвідомість, точна самооцінка); самоконтроль (впевненість у собі, управління емоціями, відкритість, адаптивність, воля до перемоги, ініціативність, оптимізм); соціальна чуйність (емпатія, ділова обізнаність, запобігливість); управління відносинами (насага, вплив, допомога в самовдосконаленні, сприяння змінам, врегулювання конфліктів, командна робота і співробітництво) [3].

Некогнітивна теорія емоційного інтелекту представлена дослідженнями Р. Барона, який визначає емоційний інтелект як сукупність некогнітивних здібностей, компетенцій і навичок, які дають людині можливість успішно долати різні життєві ситуації, адаптуватися до реального життя. На його думку, емоційний інтелект виявляється в пізнанні власної особистості (знання і розуміння власних емоцій, упевненість в собі, самоповага, самореалізація, незалежність); навичках міжособистісної взаємодії (вміння встановлювати міжособистісні взаємини, соціальна відповідальність, співпереживання); здатності до адаптації (вирішення проблем, оцінка реальності, пристосованість); управлінні поведінкою в стресових ситуаціях (стійкість до стресу, імпульсивність, самоконтроль); переважанні позитивного настрою (щастя, оптимізм) [5].

Змішана двокомпонентна теорія розкрита в працях Г. Гарднер, Д. Люсіна, які розглядали емоційний інтелект в аспекті *міжособистісного* (здатність розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності, ставлення їх до роботи, вирішувати, як краще взаємодіяти з оточуючими людьми і характеризується такими складовими, як самосвідомість, рефлексія, самоконтроль, мотивація досягнень) і *внутрішньоособистісного* (певна властивість людини спрямована на себе, тобто здатність формувати адекватну модель власного «Я» й використовувати її з метою більш ефективного функціонування в житті і включає емпатію, толерантність, комунікабельність, конгруентність, діалогічність) [9, с. 9].

Отже, емоційний інтелект є вкрай важливою динамічною, інтегративною характеристикою особистості, яка реалізується в здатності виражати, розуміти власні емоції та емоційні переживання інших, керувати, підпорядковувати емоції розуму, впливати на емоційний стан інших для встановлення доброзичливих, толерантних стосунків, досягнення мети, успіху. Описані моделі дають підстави визначити змістову характеристику емоційного інтелекту як сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними та емоціями інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій, які переживаємо.

Молодший шкільний вік визначений у дослідженнях І. Андрєєвої, В. Зарицької, Л. Новікової, Д. Рижова, М. Шпак, В. Юркевича, С. Якобсона як сенситивний період для розвитку емоційного інтелекту, оскільки природна потреба в емоційному сприйнятті оточуючого світу доповнюється активним інтелектуальним розвитком. Варто зазначити, що в молодших школярів система емоцій і почуттів ще тільки формується. Учені Л. Божович, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, М. Якобсон зазначали, що емоційна сфера дітей змінюється в зв'язку зі зміною соціальної ситуації розвитку, розширенням соціального простору, кола спілкування, зі змістом і видом діяльності, збільшенням кількості емоційно насичених об'єктів. Характерною особливістю молодших школярів є емоційна вразливість, чутливість до всього яскравого, незвичайного, барвистого. Молодшим школярам властива висока емоційна нестійкість, часта зміна емоційних станів при загальному фоні життєрадісності, бадьорості, веселості, безтурботності, схильність до короточасних і інтенсивних емоційних реакцій. Джерелом емоцій у дітей є безпосередні спостереження тих чи інших подій, яскраві життєві уявлення, переживання, спілкування з ровесниками, вчителем, дорослими. З віком емоційні стани стають більш тривалими, більш стійкими і глибокими, виникають постійні інтереси, тривалі дружні відносини, засновані на уже досить стійких інтересах. В цьому віці відбувається соціалізація емоційної сфери. На думку Л. Виготського, емоції з розвитком дитини не придушуються і послаблюються, а, навпаки, йдуть вгору від аутистичного мислення (емоції відіграють провідну роль в інтелектуальному процесі, мислення підпорядковане логіці емоцій), до реалістичного інтелектуального процесу, відповідно відбувається «синтез» інтелектуального й емоційного процесів» [1].

Охарактеризуємо вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів відповідно до змістових компонентів.

Ідентифікація емоцій (здатність визначати, розпізнавати емоції за думками, фізичним станом, зовнішнім виглядом та поведінкою, адекватно виражати їх). Молодші школярі краще ідентифікують позитивні емоції, ніж негативні. Вони розпізнають емоції за експресивними ознаками їх прояву, переважно орієнтуються на міміку обличчя. При цьому молодші школярі легше розпізнають і краще розуміють емоційний стан людини тоді, коли сприймають і визначають її не тільки за експресією обличчя, а в контексті соціальної ситуації загалом. Легше розуміють емоції, що виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях. Однак, їм важко називати, описувати емоційні переживання словами, внаслідок того, що ще не достатньо розвинуто мовлення, незначний словниковий запас. Виняток складають базові емоції страху і радості, про які діти мають чіткі уявлення, можуть висловити вербально, називаючи синоніми, які позначають ці емоції.

Власні переживання, такі як, радість, смуток, страх, задоволення або незадоволення, діти молодшого шкільного віку передають досить щиро і відверто. Бурхливе емоційне реагування викликає гру, спілкування з ровесниками, досягнення в навчанні, оцінка своїх успіхів учителем, однокласниками. Також відбувається розвиток власної емоційної виразності, яка проявляється у збагаченні інтонацій голосу, відгінків міміки, жестів. Учням подобається бути акторами, виконувати певні ролі під час інсценізації художнього твору.

Розуміння емоцій (здатність розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою, аналізувати емоційні стани, причини виникнення емоційних переживань). У молодших школярів розвивається здатність до розуміння емоцій, усвідомленого орієнтування у власних переживаннях. З віком почуття і переживання стають складнішими, більш диференційованими. Учні починають усвідомлювати зміст почуттів, розуміти, що означають «я радію», «я сердита», «я сумую», їх переживання набувають смислу, вони узагальнюються, формується логіка почуттів. Відтак, дитина починає свідомо орієнтуватись у власних емоціях.

На даному етапі онтогенезу поряд з інтересом до себе виникає інтерес і до внутрішнього світу інших людей. Учні намагаються зрозуміти характер їхніх переживань, стосунки між ними, а також їх ставлення до нього. Молодші школярі здатні відчувати емоційний стан іншої людини, ставити себе на місце інших, бачити в них подібних собі, але не завжди розуміють і можуть пояснити причини виникнення тих чи інших емоцій в оточуючих людей та наслідки до яких вони можуть призвести.

Адекватна поведінка відповідно до емоцій (використання емоцій для ефективності мислення та інтелектуальної діяльності, вирішення проблем). У молодшому шкільному віці відбувається поступова втрата безпосередності в соціальних відносинах. Розширюється соціальний простір молодшого школяра: дитина спілкується, взаємодіє з учителем, однокласниками в школі, ровесниками в студиях, спортивних секціях, клубах за інтересами. Їм доводиться стикатися з різною культурою мовного, національного, емоційного спілкування однолітків, з різними волею і почуттями особистості. Система особистих відносин є найбільш емоційно насиченою для кожної дитини, оскільки пов'язана з її оцінкою і визнанням як особистості. Непорозуміння з однолітками сприймається надзвичайно гостро і нерідко є причиною неадекватних афективних реакцій. Якщо в дитини є хоча б одна взаємна прихильність, вона не дуже переживає своє об'єктивно погане становище в системі міжособистісних взаємин у групі.

Учні опановують нові способи поведінки, з'являються нові друзі. У 6–7 років дружні зв'язки неміцні, недовготривалі, вони легко виникають і досить швидко можуть обірватися. Друзями зазвичай є ті, хто сидять за однією партою, живуть в одному будинку, відвідували разом дитячий садок. Своїх приятелів діти характеризують, як «друзі поведуться добре», «з ними весело». У 8 і 10 років діти вважають друзями тих, хто допомагає їм, поділяє їх інтереси, озивається на їхнє прохання, співчуває. Школярі значно гостріше переживають зауваження, отримані в присутності однокласників. Важливими стають такі якості особистості, як доброта й уважність, самостійність, упевненість у собі, чесність, справедливість.

Це розпочинає нову стадію емоційного розвитку дитини, яка характеризується проявом у неї здатності до емоційної децентрації, тобто вміння абстрагуватися від власних емоційних переживань, здатності до сприйняття емоційного стану іншої людини. У системі міжособистісних відносин дитини з іншими людьми виникає і розвивається складна сукупність почуттів, які характеризують її як соціалізовану особистість [8].

Позитивною якістю соціального розвитку дитини є її ставлення до інших людей (дорослих і дітей), яке під час безпосереднього спілкування виражається у внутрішньому почутті довіри до них, проявляється та розвивається в дитини здатність до співпереживання, створює особливу атмосферу солідарності між дітьми: всі учасники цієї ситуації стають уважнішими один до одного, доброзичливими. Розвиваються почуття відповідальності, емпатії, здатності поділитися з іншими знаннями, уміннями, переживаннями. У процесі міжособистісної взаємодії молодші школярі схильні більше до співпереживання та співчуття [2].

Поступово, з освоєнням дитиною шкільних норм і правил, у неї складається система особистих стосунків у класі. Її основу становлять безпосередні емоційні стосунки з однолітками і вчителем, які домінують над усіма іншими. Набуття навичок соціальної взаємодії із групою однолітків і вміння знаходити спільну мову, товаришувати характеризує наявність ознак емоційного інтелекту.

На розвиток емоційного стану і поведінки молодшого школяра впливають також стосунки з вчителем, авторитетною дорослою людиною, яка викликає або не викликає симпатію дитини. Вчитель є посередником між учнем і знаннями, які одержує учень, реальним носієм суспільних вимог до дитини як до учня. Діти молодшого шкільного віку знаходяться ще у великій емоційній залежності від вчителя, орієнтуються на те, щоб відповідати очікуванням вчителя і бути ним визнаним [4]. Саме вчитель своїм афективним ставленням до учня провокує певний тип поведінки, впливає на емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, до людей, однокласників.

Керування власними емоціями та інших людей (здатність до контролю власних емоцій, зниження прояву негативних і стимулювання позитивних емоцій, вміння керувати емоціями інших). Діти 6-7 років не вміють стримувати прояв своїх почуттів, обличчя і пози дітей дуже яскраво свідчать про їхні емоційні переживання. Вони не вміють контролювати їх зовнішній прояв, дуже безпосередні й відверті у вираженні радості, печалі, страху. Все, що вони бачать, чують, думають, роблять, викликає емоційно забарвлене ставлення. Діти бурхливо реагують на значущі для них події, людей. Таке безпосереднє виявлення своїх почуттів пояснюється, як зазначає психолог П. Симонов, недостатнім розвитком у дітей цього віку

гальмівних процесів у корі головного мозку. Кора великих півкуль мозку ще недостатньо регулює діяльність підкірки, з якою пов'язані найпростіші почуття і їх зовнішні прояви – сміх, сльози тощо. Цим також пояснюється й емоційна нестійкість, часта зміна настроїв, схильність до афектів, короткочасних і бурхливих проявів радості, суму, гніву, страху. Проте такі емоційні стани в молодших школярів не є постійними і часто переходять у протилежні [7].

Учні 8-9 років поступово починають за допомогою вольових зусиль пригальмовувати небажані емоційні реакції, більш стримано виражати роздратованість, образу, заздрість, особливо серед однолітків, щоб уникнути їх осуду. Відбувається відрив експресії (вираження почуттів, які проявляються у тій чи іншій формі) від пережитого емоційного стану: дитина стає здатною не виявляти пережиту емоцію, а також зобразити емоцію, яку не переживає в дану мить, що свідчить про перші прояви керування власними емоціями. Розвиток таких здібностей сприяє успішному спілкуванню, навчанню, грі та нагромадженню емоційного досвіду, навичок емоційного саморегулювання.

Важливим психічним новоутворенням молодшого шкільного віку, як зазначали В. Давидов, Д. Ельконін, є рефлексія, яка пов'язана, з осмисленням емоційного стану, з самоаналізом емоційних переживань [6]. Рефлексія забезпечує здатність дитини аналізувати та оцінювати власні емоційні переживання, відтак сприяє емоційному самоусвідомленню. Учні через переживання пізнають власний внутрішній світ. У них розвивається здатність до емоційної саморегуляції. Отже, в молодшому шкільному віці керування своїми емоціями зростає, розвивається самоконтроль, а відтак здатність керувати власними емоціями.

Висновки. Вивчення різних поглядів на проблему розуміння емоційного інтелекту виявило, що його змістову характеристику складають: сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними та емоціями інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій, які переживаємо. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці коректних методик психолого-педагогічного діагностування компонентів емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, виявлення критеріїв і рівнів його сформованості в учнів початкової школи.

Література

1. Выготский Л. Эмоции и их развитие в детском возрасте. Лекции по психологии / Л. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 144 с.
2. Гаврилова Т.П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т.П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 107 – 114.
3. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 65 с.
4. Мухина В. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов. 4-е изд., стереотип / В. Мухина. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
5. Практический интеллект / Р.Дж. Стенберг, Дж.Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др.. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
6. Психическое развитие младших школьников / под ред. В.В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.
7. Симонов П. Эмоциональный мозг. Физиология. Нейроанатомия. Психология эмоций / П. Симонов. – Москва : Наука, 1981. – 216 с.
8. Славина Л. Дети с аффективным поведением / Л. Славина. – Москва : Просвещение, 1966. – 150 с.
9. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983. 449 p.
10. Salovey P. J.D. Mayer. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality. 1990. Vol. 9. P. 185-211.

References

1. Vygotskij L. Emocii i ih razvitie v detskom vozraste. Lekcii po psihologii / L. Vygotskij. – SPb. : Soyuz, 1997. – 144 s.
2. Gavrilova T.P. Eksperimentalnoe izuchenie empatii u detej mladshogo i srednego shkolnogo vozrasta / T.P. Gavrilova // Voprosy psihologii. – 1974. – № 5. – S. 107 – 114.
3. Goulman D. Emocionalnoe liderstvo: Iskustvo upravleniya lyudmi na osnove emocionalnogo intellekta / D. Goulman. – Moskva : Alpina Biznes Buks, 2005. – 65 s.
4. Muhina V. Vozrastnaya psihologiya: fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo: uchebnik dlya stud. vuzov. 4-e izd., stereotip / V. Muhina. – M. : Izdatelskij centr «Akademiya», 1999. – 456 s.
5. Prakticheskij intellekt / R.Dzh. Stenberg, Dzh.B. Forsajt, Dzh. Hedland i dr.. – SPb. : Piter, 2002. – 272 s.
6. Psihicheskoe razvitie mladshih shkolnikov / pod red. V.V. Davydova. – M. : Pedagogika, 1990. – 160 s.
7. Simonov P. Emocionalnyj mozg. Fiziologiya. Nejroanatomiya. Psihologiya emocij / P. Simonov. – Moskva : Nauka, 1981. – 216 s.
8. Slavina L. Deti s affektivnym povedenim / L. Slavina. – Moskva : Prosveshchenie, 1966. – 150 s.
9. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983. 449 r.
10. Salovey P. J.D. Mayer. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality. 1990. Vol. 9. P. 185-211.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2020 р.